

Klâsik Şiirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler

Ömer SAVRAN*

Özet

Klâsik şiirimizde şairlerce en fazla sözü edilen konulardan biri de ölümdür. Şairler, değişmez bir yazgı oluşu nedeniyle başlangıçtan bu yana insanoğlunun zihnini en çok meşgul eden konulardan biri olarak kabul edilen ölüm temasıyla ilgili düşüncelerini/tasavvurlarını bağlı oldukları sanat anlayışı çerçevesinde, içinde yaşadıkları toplumun inanç ve adetlerine göre ele almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, ölüm, âşık-sevgili-rakip, ölümle ilgili adetler

The Theme of Death in Classical Turkish Poetry and Customs

Related to It

Abstract

One of the themes which was referred by poets of Classical Poetry is death. Since ancient times, poets have studied on death theme in a way of their own literal sight and according to society's beliefs and opinions. Death theme is accepted as one of the most issues obsessing human's mind since it is a certain destiny.

Key words: Diwan poems, death, lovers-beloved-rival, customs related to death.

Giriş

İnsanların zihinlerini başlangıçtan bu yana en çok meşgul eden konulardan biri de ölüm konusudur.¹ İnsanoğlu açısından değiştirilemeyen bir yazgı, bir gerçek olan bu kavramı insanlar, inançları ve düşünceleri doğrultusunda anlamaya çalışmışlardır. Bütün insanlar için alın yazısı olan ölüm, edebiyat, sanat gibi alanları da meşgul etmiş ve bu konuyu ele alan bazı edebî türler ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatında ölüm duygusu² ve düşüncesinin ele alındığı edebî türlere İslâmlıktan önceki Türk edebiyatında "sagu", halk edebiyatında "ağıt"³,

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, savranomer@hotmail.com

¹ 25-26 Kasım 2004 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nce düzenlenen *Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*'nda "Divan Edebiyatında Ölüm Teması ve Neşâtı'nın İki Mersiyesi" adıyla sunulan bildirinin bir bölümü makaleye dönüştürülmüştür.

² Bu konudaki diğer çalışmalar için bkz. Emine Yeniterzi, "Divan şiirinde ölüme Dair Bazı Hususlar" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1999, S.5, s. 115-139; Mahmut Kaplan, "Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi", *Divan Şiirinin Kıyısında*, Kaşgar Neşriyat, 2003, s. 51-78; H.Dilek Batislam, "Divan Şiirinde Âşık,

divan edebiyatında ise "mersiye"⁴ denildiği bilinmektedir.⁵ Mersiye ve ağıt türlerinde genelde ölen kimse için duyulan üzüntü; ölenin yiğitlik, cömertlik, iyilik gibi meziyetleri dile getirilir.

Divan şairlerinin ölüm konusuna bakışları, İslâm kültürü ve tasavvufi düşüncenin etkisindedir. Divan şairleri açısından ölüm, kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Bu sebeple beyitlerde bu konuyla ilgili ifade edilen düşünceler, ölümü sorgulamaktan çok şâirlerin içinde buldukları kültür çerçevesinde bu konuyla ilgili şahsî fikirleridir. Ölüm kavramı, şâirlerce tasavvufî açıdan yorumlandığında ise, bir kavuşma, büyük bir bayram (şeb-i arûs) olarak değerlendirilir.⁶

Bu çalışmamızda, divan şiirinin geleneksel üçlüsü -âşık, sevgili, rakip- açısından ölümün yanında, divan şairlerinin genel olarak ölüme bakışları, tasavvufi düşünceye göre ölüm, ölümle ilgili bazı âdetler hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Yukarıda belirtilen başlıklarla ilgili verilecek örnek beyitler, Nesimî (öl. 1404), Şeyhî (öl.1431), Ahmet Paşa (öl.1497), Necâtî (öl.1509), Hayâlî (öl.1557), Yahyâ Bey (öl.1582), Nefî (öl.1635), Neşâtî (öl.1674), Ş.Yahyâ (öl.1644) ve Enverî (XVI. yy. ikinci yarısı-XVII. yy. ilk çeyreği)⁷ gibi şairlerin divanları taranmak suretiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla değerlendirmemizde, belirtilen şairlerin divanlarından seçilen örnekler esas alınacaktır.

Divan şairlerinin ölüm konusundaki değerlendirmeleri

Bu başlık altında, divan şairlerinin yetişmiş oldukları kültüre bağlı olarak, ölüm konusundaki genel değerlendirmeleri, bir başka deyişle ölümü tarif ediş biçimleri ele alınacaktır. Şâirlere göre, insanoğlu bu dünyaya uryan gelip

Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”, **Folklor/Edebiyat**, S.34, 2003/2; H.Dilek Batislam, "Gazellerdeki Ölüm ve Mezar Konulu Beyitler Üzerine Bir Değerlendirme", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü vs İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, Mezarlıklar Vakfı Yayını, ist. 1999, s.271-288.

³ Elçin, Şükrü, "Ağıt", **Türk Dünyası El Kitabı**, III. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1992.

⁴ İsen, Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1994.

⁵ Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1995, s. 368.

⁶ Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 363.

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, 07 Tekeli 750 numara ile kayıtlı bulunan "**Enverî Divanı**" tarafımızdan yayına hazırlanmış ve basım aşamasındadır.

uryan gider, ölümün yüzü soğuktur ve kimseyi koymaz. Bu konuyla ilgili diğer değerlendirmeler aşağıdaki şekildedir:

Ölüm kimseyi ayırmaz:

Kimi önümce ağlar kimi vây der

Ölüm koymaz kamu yahşı yamanı (Nesîmî⁸, S.346- 439-32)

"Kimi önünde ağlar, kimi vay eder; iyi kötü demeden herkesin başına gelecektir." Ölüm karşısında insanlar çâresizdir. O, iyi kötü, zengin fakir ayırmaksızın herkesin başına gelecektir.

Ölü yüzü soğuktur kimse ona bakmaz:

Ölü yüzü sovuktur kimse bakmaz

Âkîbet unutularmış öleni (Nesîmî, S.346- 439-26)

"Ölü yüzü soğuktur kimse bakmaz; olan biten sonunda unutulur." İnsanlar en yakınlarına bile ölümünden sonra bir başka gözle bakarlar. Ölen kişi, eninde sonunda unutulacaktır. Benzer bir düşünce Ş. Yahyâ'nın aşağıdaki beytinde de dile getirilir:

Kim anar yolına cân virdüğünü ey Yahyâ

Unudurlar seni bî-çâre hemân ölmeyi gör (Ş. Yahyâ, 124-5)

Ölüm güzel bir uykudur:

Encüm-i seyyâre-veş gözi açuklar bana

Ölmege Yahyâ gibi bir güzel uyhu didi (Yahyâ Bey⁹, S. 272- 70-7)

"Yıldızlar gibi gözü açıklar bana 'Yahyâ gibi ölmek, bir güzel uyku' dedi." Kalp gözü açık insanlar, ölümü "bir güzel uyku" diye tanımlamışlardır.

Beyazlaşan sakallar ölümün habercisidir:

Ey kara günlü seher gibi agardı sakalun

Haberün yok kefenün boynuna takdı ecelün (Yahyâ Bey, S. 196-32-1)

"Ey talihsiz, kederli kişi, sakalın seher vakti gibi ağardı; ölümün, senin kefenini boynuna taktığının farkında değilsin." Şâire göre, beyazlaşan sakallar, ölümün habercisidir. Aslında sakallar, bir manada ecel tarafından, kefenin boyna takılmasıdır. Fakat insanlar bunu göremez.

Ecel, iki kapı arasında harâmî gibi soyup öldürmek için beklemektedir:

Seni mânend-i harâmî soyup öldürmek için

Geliser yoluna derbend-i fenâda ecelün (Yahyâ Bey, S. 196-32-8)

⁸ Ayan, Hüseyin, **Nesîmî Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1990.

⁹ Çavuşoğlu, Mehmed, **Yahyâ Bey Ve Divanından Örnekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

"Ecel, seni bir harâmî gibi soyup öldürmek için, dünya geçidinde önüne geçecektir."

Ölüm herkesin başına bir gün gelecektir. Ecel adeta bir harâmî gibi insanları dünya geçidinde beklemektedir.

Ecel ile ilgili ifade edilen bir başka husus ise "ecel gelmeden kimsenin ölmeyeceği" düşüncesidir:

Yaklaştı diyü hattını geçme o güzelden
Kim gördü ki evvel öle bir kimse ecelden (Ş. Yahyâ, 291-1)

Ölüm hoş bir vuslat, büyük bir bayramdır:

Halk ölüm sandığı hoş-vuslat imiş ey Hakkî

İd-i ekberdir o sanma ki memâtım geldi (İ. Hakkı¹⁰, S. 485-349-7

"Ey Hakkî, halkın ölüm sandığı hoş bir vuslat imiş; o büyük bir bayramdır, ölümüm geldi sanma." Şâire göre ölüm, insanın yok olması değil, sevgiliye kavuşmasıdır. Bu yönüyle ölüm, beklenen bir bayramdır.

Ruh, aslına rücû eder:

Rûhum aslına rücu ide gibi ey Yahyâ

Pîr olup gerdenümi cânib-i hâke saldım ((Yahyâ Bey, S. 214- 41-5)

"Ey Yahyâ, ruhum aslına döneceğe benziyor; ihtiyarlayıp boynumu toprağa saldım." Doğan her insan, zamanı gelince, ölecektir. İhtiyarlayan insan, ölüme yaklaşmıştır. Ölümle ruh Allah'a; beden ise, toprağa dönecektir.

Ölüm Allah'ın emridir:

Ölmek dirilmek emr-i İlâh idigin bilir

Şol kimsenin ki fehm ile tab'-ı selîmi var (Hayâlî¹¹, S. 319, Mukattaat,

3)

"Anlayışı, akli selimi olan kimse, ölmenin de dirilmenin de emr-i İlâhî olduğunu bilir."

Sevgili, Âşık ve Rakip Üçlüsü Bakış Açısından Ölüm

Divan şirinde sevgili, acı ve ıstırap verici bir varlıktır. O, daima doğrudan doğruya âşığın canına kasteder ve zulüm adına elinden ne gelirse bundan geri kalmaz. Onun gönlü taş gibi katı olduğu için âşığın ağlaması, inlemesi ona kâr etmez. Merhametsiz ve gaddar olan sevgili için âşığın ağlayıp inlemesi adeta ona zevk verir. Sevgili, vefâsızlığının yanında yalancı ve dönektir. Yolunda ölmeye razı olan âşığına öldüreyim, diye söz verdiği halde bunu yapmaz. Sevgili; göz, kaş, gamze gibi güzellik unsurları ile âşığa eziyet

¹⁰ Külekçi, Numan- Karabey, Turgut, **Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997.

¹¹ Kurnaz, Cemal, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, MEB. Yay., İstanbul, 1996.

verir. Bu sebeple çeşitli beyitlerde, yağmacı, cellât, kâfir gibi benzetmelerle anılır. Bazı beyitlerde sevgili, dudak, ağız gibi unsurlarıyla ise, âşık için diriltici olması yönüyle anılır.

Âşık öldürmek güzellik gereğidir:

Âşık öldürmek turalım muktezâ-yı hüsn imiş

Tîg-i hicrân ile katl etmek kimin fermânıdır (Ahmed Paşa¹², S. 161-89-

5)

"Farz edelim ki, âşık öldürmek güzellik gereği imiş; ayrılık kılıcı ile katletmek kimin fermanıdır?" Âşığa göre, sevgilinin öldürmesi, güzelliğinin gereğidir. Âşığa zor gelen, ayrılık içinde ölmektir.

Dilberin muhabbet edene kini olur:

Dilber oldur ki mahabbet eden kîni ola

Âşık öldürmek anın san'at ü âyîni ola (Hayâlî, S. 95-18-1

"Sevgili odur ki, kendini sevene her zaman fenalık etmeyi düşünsün; âşıklarını öldürmek, alışkanlığı ve hüneri olsun." Beyitteki sevgili tipi bir bakıma divan edebiyatındaki geleneksel sevgili tipidir, denilebilir. Sevgili için öldürme bir sanat, bir hünerdir.

Sevgili, âşığını öldürürken kör kılıç kullanır:

Ölümlüsine cefâsın ziyâde itmek için

Înâd ider kılıcım yâr-ı bî-vefâ bilemez (Yahyâ Bey, S. 178-23-5)

"Sevgili, ölümlü âşığının çilesini artırmak için kılıcını bilememekte inat eder." Öldürmeyi sanat haline getiren sevgili, âşığın çilesi artsın diye kör kılıç kullanır.

Sevgili, sarhoş bakışlıdır:

Cibrîl değil Hızır u Mesîha da olursa

Öldürmemeğe çâre mi var ol nîgeh-i mest (Nefî¹³, S. 291-22-2)

"Sevgilide öyle bir bakış vardır ki, değil Cebrail, Hızır ile Mesih (Hz. İsa) bile olsa ölmemeye çaresi yoktur." Sevgili oldukça etkili bir bakışa sahiptir. Sarhoş gözleriyle baktığında, Cebrail, ölümsüzlük suyunu bulan Hızır hatta ölüleri diriltten Mesih'in bile çâresi yoktur.

Sevgilinin harâmî gözlerine âşığın kanları helâldir:

Dedim ki Şeyhî'yi aşkın dedi ki öldüriser

Dedim harâmî gözüne dedi ki kanı halâl (Şeyhî¹⁴, S. 200-104-5)

"Şeyhî'ye olan aşkın dedim, dedi ki, ölecek. Harâmî bakışlı gözlerine dedim, dedi ki, kanı helâldir." Sevgili, fütursuz, kavgacı, öfkeli bakışları ile âşık

¹² Tarlan, Ali Nihat, **Ahmet Paşa Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.

¹³ Akkuş, Metin, **Nefî Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1993.

¹⁴ İsen, Mustafa-Kurnaz, Cemal, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1990.

tarafından harâmî olarak nitelendirilir. Bu hâliyle sevgilinin gözü kan dökmekten geri kalmaz.

Öldürmek için kemend, göz, kaş kullanır:

Zülfün kemendi câna yeter göz ü kaş nedir

Hâcet mi bunda düşmüşe fîr ü kemân dahı (Şeyhî, S. 269- 173-5)

"Ey sevgili, âşığın canını almak için, saçının kemendi yeter, göze ve kaşa gerek yoktur. Çaresiz durumdaki âşığa ok ve yay kullanmaya ne gerek var." Bu beyitte ise, âşığı öldürmek için sevgilinin güzellik unsurlarından saç, göz, kaş bir araya gelmiştir. Âşık, sevgilinin saçının kemendi varken göze ve kaşa gerek olmadığını söyler.

Sevgilinin gözleri öldürücüdür:

Öldürür gözlerin ey yâr elimden ne gelir

Mest oluptur iki hûn-hâr elimden ne gelir (Ahmed Paşa, S. 146- 57-1)

"Ey sevgili, gözlerin öldürür, elimden ne gelir. Kan dökücü, zâlim gözlerin sarhoş olmuştur." Sevgilinin gözleri sarhoş olduğu için ne yaptığını bilmemektedir. Ne yaptığını bilmeyen sevgilisine, âşığın da diyebileceği bir şey yoktur.

Tarafımızdan yayına hazırlanan "Malatyalı Sabrî Divanı"¹⁵ndan seçtiğimiz aşağıdaki örnek beyitte ise, sevgilinin gözlerinin âşık öldürmeyi adeta mutad bir davranış haline getirdiği düşüncesi dile getirilir. Çaresiz âşık, sevgilisinden en azından hatasının ne olduğunu öğrenmek ister:

Cemâliñde olan gamzeñ içer kanını uşşâkiñ

Nedir cürmi anıñ bir kerre lutfile su'al eyle (Malatyalı Sabrî, vr. 64)¹⁶

Sevgili, kasap gözlüdür:

Hışm ile tigin bileyip cevri ile cân almağa

Vermiş ol hûn-rîze Hak hâra gönül kassab göz (Ahmed Paşa, S. 178-123-3)

"Hak, o sevgiliye hışm ile kılıcını bileyip eziyetle can almak için taş gibi bir gönül, kasap gibi bir göz vermiş." Sevgili, âşık tarafından acımasızlığı ile taş gönüllü, kan dökücülüğü ile ise, kasap olarak nitelendirilir.

Gamzesi öldürmenin günah olduğunu bilmez:

Çeşmi merdümlük ederken öldürür âşıkların

Gamzesi bilmez günâh-ı katl-i merdüm n'eydügin (Nefî, S. 324-90-3)

¹⁵ "Malatyalı Sabri Divanı", basıma hazır proje.

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Kemal Edip Kürkçüoğlu, 48)

"Sevgilinin gözü, âşıklarını iyilik ederken öldürür; gamzesi insan öldürmenin günah olduğunu bilmez." Sevgilinin, âşığa cevretme unsurlardan biri de gamzesidir. Şâire göre, sevgilinin gamzesi insan öldürmenin günah olduğunu bilmemekte, hatta iyilik yaptığını sanmaktadır.

Âşığı kâh öldürüp kâh dirilten sevgilinin gamzesidir:

Âşık-ı şûrîdesin gah öldürüp geh dirgüren

Gamze-i düzdîdesiyle hande-i pinhânıdır (Ahmed Paşa, S. 161-89-7)

"Akli başından gitmiş âşığını kah öldürüp kah dirilten sevgilinin hırsız gamzesi ile gizli gülüşleridir." Sevgilinin hırsız olarak nitelendirilen gamzesi, kaçamak bakışları ile âşığı öldürürken, gizli gülüşleri ise, diriltir.

Âşık öldürmekte sevgilinin gamzesi cellât istemez:

Ölü dirgürmekde la'lin cânâ dermândır velî

Âşık öldürmekde gamzen tîg-i cellâd istemez (Ahmed Paşa, S. 174-116-

2)

"Ölü diriltmekte dudağın cana dermandır, ancak gamzen âşık öldürmekte cellâdın kılıcını aratmaz." Sevgili, öldürmekte o kadar mâhirdir ki, âşık tarafından cellât olarak nitelendirilir. Sevgilinin dudağı ise, âşık için diriltici olur.

Gamze öldürse de cür'a diriltir:

Sâkîyâ gamzen beni öldürse hâk olsam ne gam

Dirgürür cür'ân kaçan dökse yere kanım gibi (Ahmed Paşa, S. 266-306-9)

"Ey sâki, gamzen beni öldürüp toprak olsam ne gam. Kanım gibi cür'anı ne zaman yere dökse beni tekrar diriltir." Ölüp toprak olan âşığı, sevgilinin ağızı değmiş cür'a yeniden diriltir.

Âşık kendini öldürmesi için sevgilisine yalvarır:

Öldür ne denlü zahmet ise eyle ihtiyâr

Ne âhum al efendi benüm ne figânım al (Yahyâ Bey, S. 200-34-6)

"Senin için her ne kadar zahmet ise de beni öldür; ne âhımı al, ne de şikâyetimi duy." Sevgili, âşığa ne yüz verir, ne de onu öldürür. Bu sebeple sevgili, âşığın ahımı alır. Beyit bu özelliğiyle divan şiirinin geleneksel sevgili ve âşık tipini gösteren güzel bir örnektir.

Âşık sevgilinin cefâsından vazgeçmesini istemez:

Lâyık degülüz çünkü senün mihr ü vefâna

Hîç olmaz ise bâri cefâ vü sitem eyle (Yahyâ Bey, S. 246-57-2)

"Mademki, senin sevgine ve vefâna layık değiliz, hiç değilse bizi üz ve incit (bizimle ilgilen de nasıl ilgilenirsen ilgilen)" Sevgili vefâsızdır ve âşık ile ilgilenmez. Sevgilinin bu hali, âşığa acı ve ıstırap verir.

Âşık sevgilisine kerem edip bir gün önce öldür, diye yalvarır:

Öldür beni gel bir gün önürdi kerem eyle

Kanımı döküp cânımı al dem kadem eyle (Yahyâ Bey, S. 246- 57-1)

"Lutfedip cömertlikte bulun da beni bir gün önce öldür (yarına bırakma); kanımı dök, canımı al ve hayırlı bir iş yap." Sevgilinin âşığı öldürüp kanını alması âşık tarafından bir lütuf, cömertlik olarak değerlendirilir. Fakat sevgili bundan uzak durur.

Sevgili ne öldürür ne de cefâdan vazgeçer:

Bir şûh-ı şîvekâra esîr etti kim beni

Ne öldürür cefâsı ne gamdan amân verir (Nefî, S. 56-5-16)

"Öyle nazlı, cilveli bir güzele esir oldum ki, ne cefâsı ile öldürür, ne de gamdan aman verir." Sevgili tabiatı gereği âşığını ne öldürür ne de gamdan azat eder.

Ölmek kolay fakat ayrılığa dayanmak güçtür:

Ölmek âsân âşıkâ bir dem firâk-ı yâr güc

Böyle müşkil derd esîri hasteye tîmâr güc (Nefî, S. 293-26-1)

"Âşık için ölmek kolay fakat sevgiliden bir an olsun ayrılık güçtür. Böyle zor bir derde düşmüş hastanın iyileşmesi güçtür." Âşık için ölmek değil, sevgiliden ayrı kalmak, güçtür. Ayrılık derdine düşmüş hastanın iyileşmesi zordur.

Sevgili naz ve itabı ile de öldürür:

Öldürür gamzesi nâz ile seni ey Nefî

Sakin aldanma anın ruhsat-ı nezzâresine (Nefî, 333-108-5),

"Ey Nefî sevgilinin gamzesi naz ile öldürür; onun kendine baktırma ruhsatına sakın aldanma!" Sevgilinin âşığa sıkıntı veren yönlerinden biri de naz ve azarlamadır. Bir başka özelliği ise, sözünde durmamasıdır.

Sevgili âşığa öldüreyim der, fakat bu sözünde durmaz:

Der imiş görürsem helâk eyleyem

Ne minnet ana intizâr öldürür (Şeyhî, S. 151- 55-3)

"Görürsem helâk eyleyeyim dermiş. Ne minnet ona (fakat) ayrılık öldürür." Sevgili söz verdiği halde bu sözünde durmaz. Âşık, ayrılık içinde ölmektense, sevgilinin elinden ölmeyi tercih eder.

Yukarıda da ifade edildiği üzere tarafımızdan yayına hazırlanan "Enverî Divanı"ndan alınma aşağıdaki örnekte yine benzer bir düşüncenin ele alındığını görürüz:

Lutf idüb cevri ile öldürmek idi va'de-i yâr

Turmadı va'deye ömrüm bu gam öldürdü beni (Enverî Divanı, vr. 63b)¹⁷

"Sevgili lutfedip eziyet ve sıkıntı ile öldüreceğini söylemişti ancak ömrüm sevgilinin vadelerine dayanamaz hale geldi, bu gam öldürdü beni."

Âşığa bir bakış yeter:

Yeter bir nazar bin benim bigiye

¹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi 07 Tekeli 750.

Niçin hecr ile zâr zâr öldürür (Şeyhî, S. 151-55-4)

"Benim gibisine bir bakış yeter, niçin ayrılık derdi ile yavaş yavaş öldürürsün." Sevgili, bir bakışıyla binlerce âşığını öldürecek güçtedir fakat bunu âşığı için yapmaz.

Sevgilinin dudağı dirilticidir:

Lebin Mesîhi ki ihyâ kılar gam ölmüşünü

Belî çü şâh-ı keremsin kerâmetin görünür (Şeyhî, . 169-73-3)

"Hz. İsa gibi diriltici olan dudağın gamdan ölmüş âşığını diriltir. Zira sen şâh-ı keremsin, keramet gösterebilirsin." Sevgilinin dudağı, diriltici olma vasfıyla Mesih'e teşbih edilir. Bilindiği gibi, Hz. İsa, ölüleri diriltme kabiliyeti vardı.

Sevgilinin âşığı öldürmesi onu himâyedir:

Demişsin öldürem ivmezse bu sözünde şehâ

Şükr ki Şeyhî kuluna himâyetin görünür (Şeyhî, S. 169-73-6)

"Ey sevgili, bu sözünden dönmezse öldüreyim demiş; şükür ki, Şeyhî kuluna himâyen görünür." Sevgilinin âşığını öldürmesi âşığıyla ilgilendiğini gösterir. Fakat sevgili, bunu pek yapmaz.

Sevgili sözünde durmaz:

Cevr ettiğime kalmasın uş öldürem demiş

Yazığa girdiğine bak andan yalan dahı (Şeyhî, S. 269-173-6)

"Eziyet ettiğimle kalmasın hemen öldüreyim, demiş yalancının yazığa girdiğine bak." Âşığın istediği zaten sevgilisinin elinden ölmektir. Fakat âşık sevgilisinin sözünde duracağına pek inanmaz.

Sevgili öldüreceğim der, fakat tehir eder:

Fürkat öldürdü Hayâli bendeni lûtf et yetiş

Sen mürüvvet kanına lâyıık mıdır te'hirlir (Hayâlî, S. 126-107-5)

"Hayâlî kulunu ayrılık öldürdü lûtfet, yetiş. Senin gibi iyilik severe geriye bırakmalar yakışmaz." Ayrılık derdi yüzünden sevgilisinin elinden ölmeye teşne olan âşık, sevgilisinden tehirlerine artık bir son vermesini ister.

Sevgili öldüreyim der, ahde vefâ göstermez:

Ahmed'i öldüriserin dir idin

Ahde vefâ eylemedin öyle mi (Ahmed Paşa, S. 267-308-5)

"Ahmed'i öldüreyim der, idin. Ahde vefâ eylemedin öyle mi?" Sevgilinin en meşhur özelliklerinden biri de ahde vefâ göstermemesi, sözünde durmamasıdır.

Sevgilinin âb-ı hayat olan dudağı bir anda ölüler diriltir:

Lebini depredicek lûtf ile ey âb-ı hayat

Ölü kalmaz dirilir şöyle ki ihyâ göresin (Ahmed Paşa, S. 228-229-5)

"Ey dudağı âb-ı hayât gibi diriltici olan sevgili, lütfunla dudağımı kıdıldatsan ölü kimse kalmaz." Divan şiirinde sevgilinin dudağı, âşık için şifa kaynağıdır. Diriltici özelliği vardır.

Her gece ayrılık öldürse de, köyünün rüzgarı diriltir:

Öldürür her şeb beni hicrân-ı yâr illâ yine

Dirgürür her subh-dem kûyundan uğrayan nesîm (Ahmed.Paşa, S. 218-205-5)

"Her gece beni sevgiliden ayrılık, öldürürken; her sabah sevgilinin köyünden esen sabah rüzgârı ise, diriltir." Âşık öyle bir haldedir ki, her gece ayrılık derdi ile ölürlen sevgilinin köyünden gelen rüzgâr ile dirilir.

Divan şiirinde âşık, her dem gönlüne taht kuran sevgilinin rızasını kazanma, ona ulaşabilme çabası içindedir. Sevgilinin herhangi bir güzellik unsuru ile kendisine yönelmesi onu mutlu eder, adeta ona sarhoşluk verir. Âşık, sevgiliden gelebilecek en küçük ilgiye dahi canını verecek kadar cömerttir. Sevgiliye canını sunabilmek için fırsat arar. Sevdikinden ayrı kalmak, adeta onun ölümüdür. Bu sebeple âşık ayrılık derdi çekmektense, bir an önce öldürmesi için sevgiliye yalvarır.

Âşık, sevgilisi uğrunda ölmeye hazırdır:

Ölürüm derd ü gamını vermezim nâ-ehle ben

Şimdi mi oldu beğim yoldaş yoldaş üstüne (Necâtî Bey¹⁸, S. 395-550-2)

"Ölürüm de dert ve gamı ehil olmayanlara vermem; ey beyim, şimdi mi oldu yoldaş yoldaş üstüne?" Divan şiirinde sevgili birdir fakat âşıklar binlercedir. Âşığın ıstırabını artıran unsurlardan biri de, sevgilinin başkalarına yüz vermesidir.

Binlerce âşık kurban olmaya hazırdır:

Işk ile Yahyâ kulun gibi hezâr-ender-hezâr

Ölmege cânlar virür yolında kurbân olduğum (Yahyâ Bey, S. 218- 43-5)

"Ey kurban olduğum sevgili, Yahyâ gibi, binlercesi aşk ile yolunda ölmeye canlar verirler." Bir önceki beyit gibi bu beyitte de âşığın sevgili yolunda ölmeye istekli olduğuna işaret edilir. Aşk yolunda Mecnun ve Ferhat gibi nice âşık can vermiştir:

Aşk derdi degme derde benzemez ey Enverî

Nice Ferhâd u nice Mecnûn siret öldürür (Enverî Divanı, vr.25a)

"Ey Enverî, aşk derdi başka dertlere benzemez. Bu dert nice Ferhatlar, Mecnunlar öldürmüştür." Şair, meşhur aşk kahramanlarını anarak aşk derdine tutulan kişinin bir bakıma Ferhad ve Mecnun gibi çeşitli zorluklara katlanması hatta ölümü dahi göze alması gerektiğini söylemektedir.

¹⁸ Necâtî Beg Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.

Âşık acıyanı olmayan kimse gibi ölüp gider:

Zahmum gibi acır yüreğim şol zaîfe kim

Yahyâ gibi öle gide bir acır olmaya (Yahyâ Bey , S. 258-63-5)

"Yüreğim, Yahyâ gibi bir acıyanı olmadan ölüp giden yoksul kişiye yaram gibi acır." Âşık, aşk derdiyle zayıf, halsiz düşmüştür. Diğer taraftan aşkı sebebiyle âşığa adeta cihan halkı muhaliftir. Bu hâl içinde âşık, adeta acıyanı olmayan birisine benzer.

Âşık, sevgilisinden cenazesi önü sıra gitmesini ister:

Cenâzem önüne düş gönderi git bâri bir lahza

Cihânda gerçi cân ardınca cism-i nâtüvan gitmez (Yahyâ Bey , S. 180-24-3)

"Dünyada gerçi can ardınca dermansız cisim gitmez ama, sen cenazemin önüne düş ve hiç olmazsa beni bir süre uğurla." Sevgilisine kavuşamayan âşık, hiç olmazsa bir süre sevgilisinden kendini uğurlamasını ister.

Âşık, mezarında eğri ot bitmeyen kişidir:

Seni togrulug ile sevdi çün kim ey sehî-kâmet

Ölürse meşhed-i Yahyâda bitmez bir giyâh eğri (Yahyâ Bey , S. 276-72-9)

"Ey servi boylu güzel, seni doğrulukla (içinde kötü duygu, fikrinde fenalık olmadan) sevdiği için Yahya öldüğünde mezarında bir ot bile eğri bitmez." Âşık, sevgilisinin yolunda sadık olduğu için, öldüğünde mezarında bir tane bile eğri ot bitmez."

Âşık, köpekler gibi ölünceye kadar sadıktır:

Yahyâ ölüp gidince kûyî kilâbı gibi

Var iken âsitânı gayrı mekânda yatmaz (Yahyâ Bey , S. 174-21-7)

"Yahya, kapısının köpekleri gibi, onun eşiği varken, ölüp gidinceye kadar başka yerde yatmaz." Âşık bir an olsun sevgilisinin eşiğinden ayrılmaz. Onun yeri, ölünceye dek, sevgilisinin yanındır.

Sevgiliden ayrı ölürse cennette bile yüzü gülmez:

Cennette dahî gönlüm açılmaya zerrece

Bir gün ölürsem ol meh-i zerrîn külehsiz (Yahyâ Bey , S. 188- 28-4)

"O sarı veya (altın işlemeli) külahlı sevgilimden ayrı olarak ölürsem, cennette dahî gönlüm açılmaz (neşelenmez)." Âşık, sevgilisini görmeye o kadar heveslidir ki, onu görmeden ölürse, cennette bile yüzü gülmez.

Canını armağan olarak sunar:

Çok çok cefânı çekdüm azırganma cânımı

Mülk-i fenâ müsâfiriyem armağanun al (Yahyâ Bey , S. 200-34-5)

"Senin cefâlarını çok çektim, yokluk ülkesine yolcuym; canımı azımsama, armağanım olarak al." Sevgilisi uğrunda türlü sıkıntılara katlanan

âşık, canını armağan olarak sunar. Beyitte, misafirlerin armağan verme veya getirme adetine de işaret edilir.

Gerçek âşık ölünceye kadar sabreder:

Cefâya sabr ider ölüp gidince âşık-ı sâdık

Adavet idemez yâra mahabbet itmez ağyâra (Yahyâ Bey, S. 236-52-4)

"Gerçek âşık ölüp gidinceye kadar cefâya sabreder; kendisine zulmetti diye sevgilisine gücenmez, başkalarını da sevmez." Gerçek âşık, ölünceye dek, sevdiğine de, rakiplerine de gücenmeden, sabretmek durumundadır.

Ölüm konusunda âşık kendini Circis'e benzetir:

Öleyim dirileyim dünyâda Circis gibi

Günde bir kez kılayım cânım o hünkâra fedâ (Nefî, S. 284-7/2-4)

"Circis gibi dünyada öleyim, dirileyim; o sevgiliye canımı günde bir kez feda edeyim." Âşık, sevgilinin yolunda ölme vasfıyla kendini -dinine davet ettiği milleti tarafından yetmiş kez öldürüldüğü halde her seferinde tekrar dirildiğine inanılan- Circis'e¹⁹ benzetir.

Âşık gamdan ya da ayrılıktan değil, sevgilinin elinden ölmek ister:

Diridir şu kimse ki yâr öldürür

Ne gam ana ki gamgüsâr öldürür (Şeyhî, S. 151-55-1)

"Sevgili tarafından öldürülen kişi diridir. Ne yazıktır o kişiye ki, gam öldürür." Âşık, ayrılıktan değil, sevgilinin elinden ölmek ister.

Âşık her şeyiyle sevgiliye teslimiyet içindedir:

Gamzesinden dembedem yağsa başıma tig ü tîr

Hükm anundur kavlı anun tutduk boyun fermânına (Şeyhî, S. 261-165-2)

" Gamzesinden durmaksızın başına kılıç ve ok yağsa da hüküm onundur, söz onundur, onun fermanına boyun tuttuk." Sevgilisi yoluna başını koyan âşık, her yönüyle sevdiğine teslim olmuştur. İrade sevgilinin elinde olduğu için, âşığın yapabileceği bir şey yoktur.

Âşık adeta kanına susamıştır:

Teşne cânım kan yutar la'line karşı eylemez

Gamzen okundan hazer benzer susadı kanına (Şeyhî, S. 261-165-5)

"Dudağına teşne canım kan yutar, gamzenin okundan kanına susamış gibi sakinmaz." Ölümüne istekli olan âşık, kanına susamışçasına kendini gamze oklarının önüne atar.

Âşık uğruna şehit olan âşık sevgilinin köyüne gömülmek ister:

Gam-ı aşkında ölürsem ser-i küyunda defn eylen

Şehîd olanların çünkim yeri Firdevs-i a'lâdur (Hayâlî, S. 140-149-3)

¹⁹ Pala, a.g. e., s. 116.

" Aşkının üzüntüsü ile ölürsem, beni köyünün başına defnedin. Çünkü şehit olanların yeri Firdevs cennetidir." Âşık için sevgilinin bulunduğu yer, cennetten bir köşe gibidir. Bu sebeple âşık, sevdiğinin köyüne gömülmek ister.

Aşk derdinin çâresi ölmektir:

Yok derdümüze ölümden özge dahı çâre

Hâsıl bu ki mihnet-zede bî-çâre-i işkuz." (Neşâtî²⁰, 48-2)

"Derdimize ölümden başka çare yoktur; hasılı, aşk yolunda mihnet çeken biçâreleriz." Sevgilisi uğrunda türlü sıkıntılara katlanan âşık, çareyi yine bu uğurda ölmekte bulur.

Kan pahasına da olsa bir buse almak ister:

Şevkin vedâ içinde çün öldürdü Ahmed'i

Bir bûse ile bâri buyur kan-bahâcığım (Ahmed Paşa, S. 214- 197-7)

"Mademki şevkin vedâ içinde Ahmed'i öldürdü; kan pahasına da olsa, bari bir öpücük ver." Sevgiliye kavuşma yolunda ölen âşık, ondan kan pahası olarak, en azından bir öpücük vermesini ister. Sevgilinin öpmesi, âşığı diri tutacaktır.

Öldürürse, en azından eteğini kanına bandırmasını ister:

Öldürürsen nola tek gâh gehi anmak için

Bâri dâmanın ucun bandırasın kanımıza (Ahmed Paşa, S. 250-273-8)

"Öldürürsen ne olur zaman zaman anmak için, bari eteğinin ucunu kanımıza bandır." Sevgili uğrunda ölmeye hazır olan âşık, zaman zaman kendini ansın diye, sevgilisinden eteğinin ucunu kanına bandırmasını ister.

Âşık; tabutunun şimşad ağacından olmasını ister:

Serv-i kaddin hasretinden ölice tâtütumu

Eylerim şâhım vasiyyet k'edeler şimşâddan (Ahmed Paşa, S. 235- 241-

4)

"Şahım, servi boylu sevgilinin hasretinden ölürsem, tabutumun şimşad ağacından yapılmasını isterim." Divan şiirinde sevgilinin boyu, şimşada benzetilir. Âşık, servi boylu sevgilisinin hasreti ile ölürse, tabutunun şimşad ağacından yapılmasını vasiyet eder. Âşık, böylece sevgilisine tabut içinde kavuşmuş olacaktır.

Âşık, sevgilinin ölüm defterine girerek unvan almak ister:

Suçsuzlar öldürmek için defter yazarsın ey sanem

Devletli başınçün ana lûtf eyle unvân et beni (Ahmed Paşa, S. 271-317-

3)

"Ey güzel, suçsuzları öldürmek için defter tutarsın. Devletli başın adına lutfedip beni de defterine ekle." Âşık, sevgilisinin yolunda ölecek adını aşk defterine yazdırmak ister. Bunun gerçekleşmesi için her mihnete kabuldür.

²⁰ Kaplan, Mahmut, *Neşâtî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996.

Âşığı kavuşma ihtimali bile öldürür (mutlu eder):

Va'de-i vaslın işitsem ölürüm şevkimden

Döyemez yüregim ol va'de kaçandır demeye (Ahmed Paşa, S. 254-281-

6)

"Kavuşma gününü işitsem şevkimden ölürüm. O va'de ne zamandır demeye yüreğim dayanamaz." Âşık, sevgilisine kavuşabilme ihtimaliyle bile mutlu olur. Bu konuda o kadar kanaatkârdır ki, o ihtimalin ne zaman olduğunu bile sormaz.

Derdim ile ölmesin ben onu öldürürüm dermiş, o bana yeter:

Derdimle ölmesin ben anı öldüreyim demiş

Bir olmayası dirlik için ol bana yeter (Ahmed Paşa, S. 170-107-3)

"(Sevgili) derdimle ölmesin ben onu öldüreyim demiş. Bir olmayası dirlik için o bana yeter." Âşık için, sevgiliden gelebilecek en küçük işaretin bile büyük bir anlamı vardır. Çünkü bu sevgilinin onunla ilgilenmesi anlamına gelir.

Âşığın felsefesinde, sevenler ölmez:

Yüz çevirme inen be hey kâfir

Ölmek olmaz seven be hey kâfir (Ahmed Paşa, S.305, 40-1

"Behey kâfir, çok da yüz çevirme zira sevenler ölmez." Şâire göre, sevenler ölmez.

Divan şiirinde rakip âşığın bakış açısına göre yansıtıldığı için, onun hakkında söylenenler genelde olumsuzdur. Rakip, sevgiliye âşıktan daha yakındır. Bu sebeple âşık çoğu zaman kendisinden çok rakibine ilgi gösteren sevgilisine sitem eder. Âşığa göre rakip, öldürülmesi gereken bir ittir. Ancak sevgilinin başkalarına ilgi göstermekten uzak kalmayacağını bildiği için rakiplerinin yaptıklarına da sabretmeye çalışır. Hatta şâirin, "Yahyâ hemîşe ol gözi bîmâra hoş gelür/Ayb olmaya rakîbine hürmetler itdüğüm" (Yahyâ Bey, S. 210- 39-5) şeklinde ifade ettiği üzere sevgilinin köpeklerini dahi sevmeye çalışır.

Sevgili o yüzü karadan vazgeçmek istemez:

Ne yüz ağardasun Ahmed reh-i aşkından

Ki rakîbe uyar ol yüzü karadan geçmez (Ahmed Paşa, S. 171-110-7)

"Ey Ahmet, sevgilinin aşkından ne beklersin; o rakibe uyar ve o yüzü karadan geçmez." Âşığa ıstırap veren unsurların başında, sevgilinin başkalarıyla ilgilenmesi gelir. Fakat gerçek âşık için bu duruma katlanmaktan başka bir çâre de yoktur.

Öldüğüme ağlamam:

Öldüğüm ağlamazın korkum odur kim ölicecek

Seni kimler seve ben âşık-ı mahzûn yerine (Yahyâ Bey, S. 256-62-3)

"Öldüğüme yanmıyorum, ben ölünce hüznü âşık yerine seni kimler sevecek? Endişem ve korkum bundandır." Rakip endişesi yüzünden âşık,

mezarında bile rahat değildir. Necâtî'ye ait aşağıdaki beyit de benzer anlamdadır:

Öldüğüme kayırmazın ey kaşları kemân

Gamzen okuna ben gidicek kim diker nişân (Necâtî Bey, S. 98-21-40)

"Ey keman kaşlı güzel, öldüğüme üzülmem; ben gidince gamzen okuna kim nişân diker."

Âşık ile rakip arasında sulh olmaz:

Sulha yer yoktur ölürsen dahi ey bed-hû rakîb

Üstühanın saf tutup ceng ediser satranc-vâr (Ahmed Paşa, S. 149-64-3)

"Ey kötü huylu rakip, ölsek bile seninle sulh etmeyeceğim; kemiklerim santranç gibi saf tutup seninle mücadele edecektir." Âşık ile rakip arasında sulh olmaz ve sürekli bir mücadele vardır. Âşık, ölse bile onunla mücadelesi bitmez.

Sevgili bir nefes olsun âşığı anmaz:

Cân verir her nefeste bin ölüye

Bizi anmadı bir nefes n'idelim (Ahmed Paşa, S. 214- 196-3)

"Sevgili her nefeste bin ölüye can verirken, bizi bir nefes dahi anmaz, ne yapalım." Yine bu beyitte de, âşık sevgilinin kendisine olan kayıtsızlığından şikayetçidir.

Rakip öldürülmesi gereken bir ittir:

Görsem rakîbi verhem ile letlerem velî

Öldürmeli bir ittir ana let ne fa'ide (Ahmed Paşa, S. 244- 261-5)

"Rakibi görsem, onu azarlar kovarım; ancak ona azarlama fayda etmez, o öldürülmesi gereken bir ittir. " Divan şâirleri tarafından rakip, köpek olarak nitelendirilir. Âşığa göre o, öldürülmesi gereken bir ittir.

ÖLÜME TASAVVUFÎ BAKIŞ

Tasavvufî bakış açısına göre, "ölmeden ölmek" dünya isteklerinden ve heveslerinden nefsin arınmasıdır. Buna mevt-i ihtiyârî (isteyerek ölüm) de denilir.²¹ Şâirlerin bu konudaki düşünceleri şöyledir:

²¹ Uludağ, a.g.e., s. 363.

Allah'tan başka herkes geçicidir:

Yâ ölür yâ ayrılır yâ terk eder
Her kim andan gayrı yâr oldu sana (İ. Hakkı, S. 164-28-3)
Allah'tan başka herkes geçici, ölümlüdür.

Aşk sarhoşu hayattan da ölümden de, azat olmuştur:

Aşk mesti fârig olmuştur hayât u mevtden
Gülşen ü kül-hen ana hoşdur yâ cennet yâ sakar (İ. Hakkı, S.258- 122-5
"Aşk sarhoşu olan âşık, hayat ve ölümden uzaktır; onlar için gül bahçesi ile külhan veya cennet ile cehennem aynıdır." Aşk sarhoşu olanlar için yaşama ya da ölme kaygısı yoktur. Bu hâl içinde olanlar için cennet de, cehennem de aynıdır.

Ölüme fakir -zengin bakışı:

Fakir eder ki ölümdür katımda şehd ü şeker
Emîr eder ki ölümden katı cebân oldum (İ. Hakkı, S.397-261-6)
"Fakir der ki, ölüm benim katımda bal ve şekerdir; emir der ki, ölümden çok korkar oldum." Şâire göre, insan dünya ve dünyalık şeyler ile ne derece ilgileniyorsa, ölümden de o oranda korkmaktadır.

Ölümlle ilgili bazı âdetler

Çeşitli beyitlerde ölüm anı ve sonrasında yapılan bazı âdetlere de rastlanır. Sınırlı da olsa bunlardan bazıları aşağıdaki şekildedir:

Öleceği düşünülen kişi ile helalleşme

Şehîd-i tîr-i müjgânuñ olupdur Sabrî-i zârı
Cihândan gidecek gayrı aña sen de helâl eyle (Malatyalı Sabrî, vr. 64)²²
"Kırpık oklarının şehidi olan Sabri, cihandan gidecek artık ona sen de hakkını helal et." Bilindiği üzere öleceği düşünülen insanlarla helalleşme toplumumuzda önem verilen bir âdettir. Kendisini aşk şehidi olarak tanımlayan âşık da sevgilisinden helallik dilemektedir.

²² (Süleymaniye Kütüphanesi, Kemal Edip Kürkcüoğlu, 48)

Hastaya su vermek iyidir:

Cân virürken hançeründen sun bana bir pâre su
Hâlet-i nez' üzere gâyet hoş gelür bîmâra su (Yahyâ Bey, S. 230-49-1)
"Hançerinin vuruşuyla can verirken bana bir parça su ver; can çekişme halinde su içmek hastaya hoş gelir." Ölüm döşeğinde yatan hastaya su vermek, iyi bir davranıştır.

Çene bağlamak

Ak ridâdur enegün bağlamağ için meselâ
Senün ol târ-ı kefen gibi ağarmuş sakalun (Yahyâ Bey, S. 196-32-5)
"Senin o kefen ipliği gibi ağarmış sakalın, çeneni bağlamak için bir beyaz kumaştır." Şâire göre, beyazlamış sakal, çeneyi bağlamak için beyaz bir kumaş gibidir. Fakat insanlar bunu görmekten uzaktır.

Şehitler yıkanmaz

Aşkın şehîdiyem sanemâ silme kanımı
Kan yutup ölmüşem yine kan ile yu beni (Şeyhî, S. 289- 193-6)
"Ey güzel, ben senin aşkının şehidiyim, kanımı silme; kan yutarak ölmüş âşığını, yine kan ile yıka."

Mezar taşı dikme: Aşğın halini mezar taşları anlatır

Ölsek Hayâli derdimizi âleme yine
Söyler zebân-ı hâl ile seng-i mezârımız (Hayâlî, S. 155-193-5)
"Biz bu hal ile ölürsük, derdimizi hâl diliyle mezar taşlarımız anlatır." Sevgilisi yolunda, dimdik duran âşğın derdini, ölmesi durumunda, hâl diliyle mezar taşları söyleyecektir.

Ölüyü yıkamak için su ısıtılması: Aşık, suyunun şeftali dalı ile ısıtılmasını ister

Almadan bûse-i yârı ger ölem ey hemdem
Suyum ısıtmaga şeftali budağın yakasın (Hayâlî, S. 230- 405-4)
"Ey dostum, sevgilinin yanağını öpme arzusuyla ölürsem, suyumu ısıtmak için şeftali ağacı yakılsın." Divan şiirinde rengi ve tüyleri yönüyle sevgilinin yanağı ile şeftali dalı arasında ilgi kurulur. Sevgilinin yanağını öpemeyen âşık, bari suyum şeftali dalı ile ısıtılsın, temennisinde bulunur.

Günlük yakmak

Ruhu nârındaki hâli buhûru bûyun istersen
Ölüne dahi günlük vermez der gör o fettânı (Hayâlî, S. 305- 621-2)
"Sevgilinin ateşi andıran yanağı içindeki benden oluşan tütsü kokusunu istersem; gör o fettan güzeli ki, ölüne dahi günlük vermem, der." Beyitteki 'ölüne dahi günlük vermez' ifadesinden, ölenin ardından günlük yakıldığı anlaşılmaktadır.

Ölü adına helva dağıtma

Acır isen gel Necâtî derd-mende acı kim

Ne leb-i dilber nasîb oldu ne helvâ-yı rakîb (Necâtî, S.162- 25-8)

“Acıyacaksan derdli Necâtî’ye acı ki ne dilberdudağı ne de rakibin helvası nasip oldu.” Şair, ne (leb-i dilbere)²³ sevgilinin dudağına kavuşabildiğini ne de rakibinin ölümünü görebildiğini belirtir. Necâtî divanında ölümle ilgili adetler hususunda “ölüm döşeginde su verme, ağza pamukla su verme, kefene sarılma, mezar üstüne çiçek dikme, ölü arkasından hayır verme” gibi zengin bir dil ve kültür malzemesinin yer aldığını görmekteyiz.²⁴

Telkin verme

Öliceğ üstümde bulunsun imâm-ı aşk kim

Kurtaran şeytândan îmânım anın telkînidir (Necâtî, S. 266, 167-6)

“Öldüğümde aşk imamı başımda bulunsun zira imanımı şeytandan kurtaracak olan onun telkînidir.” Şâir, ölüyü gömdükten sonra imam tarafından söylenen söz anlamındaki telkin verme işlemini kendisine aşk imamının yapmasını ister.

Sonuç

Divan şiirinde ölüm, özellikle sevgili, âşık, rakip üçlüsü açısından bakıldığında çokça ele alınan bir temadır. Bunun yanında şairlerin ölümün bir alın yazısı, zamanı gelince gerçekleşecek bir emr-i ilâhî olduğu noktasında da değerlendirmeleri vardır. Divan şairlerine göre ölüm, ölümsüz olan ruhun bedenden ayrılarak fânî dünyadan, bâkî âleme gitmesidir. Konuya tasavvufî açıdan bakıldığında ise ölüm, hasretle beklenen bir vuslat, bir bayram olarak algılanır. Beyitlerde ölümle ilgili gerek Türk kültürüne, gerekse dini kültüre ait bazı âdet ve geleneklere de rastlamak mümkündür.

Şairlerimize ait bu eserlerin incelenmesi ile ölüm konusunda bugün olduğu gibi geçmişte de çok zengin bir kültür birikimimizin olduğunu görmekteyiz. Bu da bize kültürümüzün gelecek kuşaklara aktarılması konusunda, edebî eserlerimizin farklı bakış açılarına göre dikkatli bir şekilde incelenip değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

²³ Ahmet Talat Onay, beyitte geçen “nasib” sözünün Kastamonu’da önceden helva manasına kullanıldığını “leb-i dilber” ifadesinin ise “dilberdudağı” tatlısı manasına geldiğini belirtir. Bkz.Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ, 200, s. 359.

²⁴ Bkz. Ömer Savran, “Necâtî Bey’in Şiirlerinde Sosyal Hayata İlişkin Unsurlar”, “Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Beğ Anısına” **I. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Sempozyumu**, Kocaeli, 15-17 Nisan, 2009, s. 555.

Kaynakça

- Akkuş, Metin, **Nef'i Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1993.
- Ayan, Hüseyin, **Nesîmî Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1990.
- Batıslam, H.Dilek, "Gazellerdeki Ölüm ve Mezar Konulu Beyitler Üzerine Bir Değerlendirme", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü vs İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, Mezarlıklar Vakfı Yayını, ist. 1999, s.271-288.
-, "Divan Şiirinde Aşık , Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", **Folklor/Edebiyat**, S.34, 2003/2.
- Çavuşoğlu, Mehmed, **Yahyâ Bey Ve Divanından Örnekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Elçin, Şükrü, "Ağıt", **Türk Dünyası El Kitabı**, III. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1992.
- İsen, Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1994.
- İsen, Mustafa-KURNAZ, Cemal, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1990.
- Kaplan, Mahmut "Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi", **Divan Şiirinin Kıyısında**, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 2003.
-, **Neşâtî Divanı**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996.
- Kurnaz, Cemal, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, MEB. Yay., İstanbul, 1996.
- Kavruk, Hasan, **Şeyhülislam Yahyâ Divânı**, MEB Yay., Ankara, 2001
- Külekçi, Numan- Karabey, Turgut, **Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997.
- Onay, Ahmet Talat; **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Ve İzahı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000.
- Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1995.
- Savran, Ömer, "Necâtî Bey'in Şiirlerinde Sosyal Hayata İlişkin Unsurlar", "Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Beğ Anısına" **I. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Sempozyumu**, Kocaeli, 15-17 Nisan, 2009.
- Şentürk, Ahmet Atilla, **Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
-, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.
- Tarlan, A. Nihat, **Necâtî Beg Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.
-, **Ahmet Paşa Divanı**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.
- Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Dergah Yay., İstanbul, 1996.
- Yeniterzi, Emine "Divan şiirinde ölüme Dair Bazı Hususlar" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1999, S.5, s.115-139.